הגדרת האמונה בהקב"ה
שמות, סוף פרק יד

(כט) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם:
(ל) וַיּוֹשַׁע ה' בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם:
(לא) וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם [=עם מצרים] וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת ה' - וַיַּאֲמִינוּ בַּה' וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

פסוקים אלו צריכים ביאור. [א] כלום זו הפעם הראשונה שהאמינו ישראל בה'? הרי כבר מיד אחרי מעמד הסנה בבוא משה למצרים בבשורת הגאולה נאמר: (שמות ד, לא) "וַיַּאֲמֵן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי פָקַד ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְכִי רָאָה אֶת עָנְיָם, וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ".

[ב] משמע מרצף הפסוקים כי רק כשראו גופותיהם של המצריים מתים על שפת הים, אז האמינו, ולא קודם לכן?

נענה בזה ארבע תשובות, של מהר"ל, של הרב יוסף יעבץ (ממגורשי ספרד), של הרב אהרן רבינוביץ, ומעל לכל תשובתו הנפלאה של הרב שמשון רפאל הירש.

[א] תשבתו של מהר"ל נמצא בספרו "גבורות השם" (פרק מז, עמ' קפא-קפב). שלוש פעמים נאמר בתורה אודות אמונתם של ישראל. תחילה במצרים כאשר משה רבינו הגיע ממעד הסנה. פעם שניה כאן בקריעת ים סוף. ופעם שלישית בעת מתן תורה, אמר ה' למשה "וגם בך יאמינו לעולם" (שמות יט, ט). מה ההבדל ביניהן?

אלא יש שלושה מוקדים לכפירה. האחד, שאין האדם מאמין בהשגחה פרטית; אינו מאמין שה' שם לב לכל פרט שהיהודי עושה בין טוב או רע. השני, הוא שאינו מאמין שיש להקב"ה כח ויכולת לחולל כל, שהוא שליט בכל היצירה לעשות כרצונו. והשלישית, שאין האדם מאמין שהתורה היא אמת, בין תורה שבכתב ובין תורה שבעל פה. ולכן, אומר מהר"ל, קבע בשלושה מקומות אלו יסודות אלו. כשבא משה מצרימה, והיהודים כמו המצרים ביניהם גרו, חשבו שהכל מתהוה לפי טבע, ואין יכולת לשנות סדרי הטבע, הראה ה' שהוא יכול להפוך מטה לנחש וכן לנחש למטה, יכול להפוך אדם בריא לחלות בצרעת, וכן יכול לרפאותו מזה בין-רגע. כלומר אמונה בהשגחה. ובעת קריעת ים סוף, בקיעת הים הגדול הזה

לשני חלקים וישראל הולכים ביבשה באמצעם, ושתי גדות המים עומדות כמו נד, אינן נמסות ואינן נופלות על ראשיהם של העוברים. ואח"כ כאשר המצרים רודפים עליהם, המים העצומים, טורנַדו ממש, נופלים על צורריהם בבת אחת, כאשר בקצה השני של השביל עדיין היהודים פוסעים והולכים ביבשה, אז ראו שהקב"ה הוא כל-יכול. וכאשר עמדו על הר סיני ושמעו קולו של הקב"ה מדבר אל משה, אז חדרה לליבם האמונה שהקב"ה גם מדבר אל בני אדם, שיש נבואה, שיש מצב של התגלות אלוהית, בה מגלה רצונו אל המובחרים.

בגאוניותו פירש מהר"ל בזה הגמרא בעירובין (יט,א) יש שלשה פתחים לגיהנם: בישוב, בים, ובמדבר. על הישוב היה בבוא משה למצרים, בים היה בקריעת ים סוף, ובמדבר היה במתן תורה. הכופר באחד מאלו שלושת פינות הדת, נופל שם בגיהנם. עד כאן דברי מהר"ל.

תשובה שניה לשאלתנו, מה ההבדל בין אמונת ישראל במצרים, לאמונתם בקריעת ים סוף, הרווחנו מהרב יוסף יעבץ, שחי לפני חמש מאות שנה. בפירושו לתהלים (לג,א) עונה כי יש הבדיל בין בעל נסיון שהנס אירע בו אישית, לבין מי שרק שומע על כך. בהיות ישראל במצרים שמעו מפי משה רבינו, והאמינו לו. אבל כאשר הנס אירע להם עצמם, פצחו פיהם בשירה וזמרה. בהתרגשות גדולה לא יכלו להתאפק ושרו כולם ברוחם הנשגבה "אז ישיר", מלה מלה כמו דרגת משה רבינו בזה. הרי הבדל בין "אמונה" ל"אמונה".

וכך כותב הרמב"ם (מורה נבוכים ח"ב פכ"ט) "כי האמונה בה', והשמחה באותה אמונה, שני מצבים לא ייתכן שיסורו ולא ישתנו לעולם מכל מי שהושגו לו". מה פירוש "שהושגו לו"? שהרושם הכביר שעשתה האמונה על נפשו, באופן חוויתי, באופן בוער, לא ידהו עם הזמן. היא כבר אמונה מוחלטת שלא תמוש ממנו, אם התרשם כראוי.

נזכיר כאן חטאו של צדיק הגדול, חזקיה המלך. סנחריב הרשע הגלה מישראל כל עשרת הבטים, העבירם לאפריקה ומאז נעלמו עקובותיהם. נשאר בארתנו רק שני שבטים. קם וצר על ירושלים. היו לישראל רק כאלפיים רוכבי סוסים מול 185,000 של קלסי האויב. מה סיכוי יש לנו נגדם? ובמיוחד אחרי שהרעיבו אותנו במצור? זה איר בליל פסח. חזקיה סייעתו קראו את ההלל והלכן לישון. והנה בבוקר נס עצום ונפלא, כל מחנה האויב מתו מפנימגיפה. מהראוי יה שישיר חזקיה שירה, אבל הוא נמנע מכך. לא התרגש ולא התפעל. כמסופר שמדרש השיר השירים רבה [ד, כ]:

"וראוי היה חזקיהו לומר שירה על מפלת סנחריב דכתיב (דברי הימים-ב' ל"ב) 'ולא כגמול עליו השיב יחזקיהו, כי גבה לבו'. את חמי חזקיה מלך וצדיק, ואת אמרת כי גבה לבו? אלא גבה לבו מלומר שירה. אתא ישעיה לגביהון דחזקיהו וסיעתו אמר להון (ישעיה י"ב) 'זמרו ה''! אמרון ליה 'למה?' – 'כי גאות עשה'. אמרון ליה 'כבר מודעת זאת בכל הארץ'. אמר ר' אבא בר כהנא: אמר חזקיהו תורה שאני עוסק בה מכפרת על השירה. א"ר לוי אמר חזקיהו 'מה אנו צריכין לומר נסיו וגבורותיו של הקב"ה? כבר מודעת זאת מסוף העולם ועד סופו! לא כבר עמד גלגל החמה באמצע הרקיע [=בימי יהושע] וראו נסיו וגבורותיו של הקב"ה עד סוף העולם?"

חסרון באדם שאינו מתרגש בכל רמ"ח אבריו, ואינו שש ושמח ומודיע שמחתו על ישועת השם! ולא מספיק בזה להשאר שלו ומאופק ולומד תורה. עד כאן תשובה החסיד יעבץ.

תשובה שלישית ענה בן זמננו, הרב אהרן רבינוביץ, ללמד על היחודיות של עם ישראל. האמונה שהשיגו בעת קריעת ים סוף היתה בכך שלראשונה הכירו וחדר לנפשם ההכרה שהקב"ה בחר בישראל לעם סגולתו, למרות שלפעמים אנו חוטאים, לפעמים אנו סוטים מן הדרך הנכונה. הרי ידוע (זהר ח"ב דף קע ע"ב) כי ממש בעת קריעת ים סוף בא המקטרג לפני הקב"ה וטען "מה נשתנו אלו מאלו? המצרים עובדים לע"ז וכן היהודים! המצרים מגלים עריות, וכן היהודים! המצרים שופכי דמים וכן היהודים! מדוע אלו טובעים ואלו ניצולים?" [עכ"ל] ולכן היה קשה לפני הקב"ה קריעת ים סוף. אלא המענה על כך הוא שהקב"ה ברא את העולם למען קיום ישראל, ואי אפשר להעולם להתקיים מבלעדיהם. "ועבר בים צרה" (זכריה י, יא) חז"ל לימדו מזה שהיה קטרוג גדול על ישראל בים, כדכתיב "והמים להם חומה מימנם ומשמאלם" (שמות יד כט, כאן מלת "חומה" בלי אות ו', ללמד כאילו בכעס ונוטים ליפול על ישראל. שלא כבפסוק כ"ב, שם חומה עם ו'). ארבע כיתות נעשו אבותינו על הים אחת אומרת נפול לים ואחת אומרת נחזור למצרים ואחת אומרת נעשה עמהן מלחמה ואחת אומרת נצווח כנגדן. זו שאמרה נפול לים אמר להן משה 'התיצבו וראו את ישועת יי'' וגו' זו שאמרה נחזור למצרים אמר להן משה 'כי את שאר ראיתם את מצרים היום' וגו' וזו שאמרה נעשה עמהן מלחמה אמר להן משה 'יי' ילחם לכם' וזו שאמרה נצווח כנגדן אמר להן משה 'ואתם תחרישון' [ירושלמי תענית ב, ה]:

שמחתם של ישראל היא שזכו לראות שהקב"ה בחר בהם, ולמרות שיתרחקו בדור ההוא או בדורות הבאים, כבר ידענו (דברים ל, א-י) שבאחרית הימים כולנו

נחזור בתשובה. וכדברי הרמב"ם (הל' תשובה פ"ז ה"ה) "כל הנביאים כולן ציוו על התשובה, ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה. **<u>וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין</u>** שנאמר 'והיה כי יבאו עליך כל הדברים וגו' ושבת עד ה' אלהיך ושב ה' אלהיך' וגו' [עכ"ל]: וכאן זכו תחילה לאמונה זאת בסגולת עם ישראל.

נבוא עכשיו לדברי רש"ר הירש שהם פלאי פלאות. אצל אברהם אבינו כתוב "והאמין בה' ויחשביה לו צדקה" (בראשית טו, ו). הרב הירש שם לב מה ההבדל אם כתוב "האמין ל- " לבין "האמין ב – ". הראשון הוא שמאמין למה שמספר לו זולתו בפרט זה, אע"פ שאינו יודע אם הוא נאמן בכל דבריו [דוגמא לזאת, המקרא "פתי יאמין לכל דבר" משלי יד, טו. הרי אות ל']. טוען הרב, אין זאת "אמונה" על פי היהדות. שמא זה כך על פי הנוצרים והישמעאלים ושאר הדתות שבמלל פיהם "יוצאים ידי חובתם". אבל "האמין ב- " ענינו: "לסמוך על ה' במחשבה ובמעשה, להתחזק בו וללכת אחריו". שורש המלה היא "אמן" לחזק דבר, "מְאֻמֶן את ידיו" לתת חוזק ותרגול. האומן הוא מחזק את הדבר. האומנת מחזקת את הולד. "אימון" הוא לתת צורה לחומר שהיה בתחילה מחוסר צורה. "נאמן" הוא להיות יציב ובר-קיימא. המאמין האמתי תופש את בסיס אמונתו לעוגן החיים שלו, שכל ענייניו ועסקיו סובבים לפרט חיוני זה. וכן אצל אברהם אבינו שנאמר ו "והאמין בה'" פירשו "ויחשביה לו לצדקה" האמין שהקב"ה עושה אתו מעשה חסד וצדקה. כי הרי גם שנים רבות לפני החזיון זה היה אברהם מאמין בה'. ומדוע זה הוזכר שוב כאן? אלא ללמד על ההחלטיות.

במלים אחרות, להאמין בה' ענינו שיכיר האדם שהוא כחומר ביד היוצר, הוא מוֹסֵר את עצמו לגמרי בידי היוצר, הוא משליך את יהבו על ה' וסומך עליו בכל ענייניו. [ובדקתי אחרי הרב בקונקורדנציה אבן-שושן, עמ' 84 טור ימין, יש עשר פעמים "אמונה ב-" ובכולם פירושם כדברי הרב]

נחזור לפסוקנו. "ויאמינו בה' ובמשה עבדו". זה לגמרי שונה מאמונתם עת שבא משה למצרים, כי אז רק האמינו לדברו שאומר אמת, כשומעים מפי אחר. אלא כאן בקריעת ים סוף כל הוויתם השתנתה. [א] מסרו את עצמם בידי הקב"ה באמונה תמה שהוא כל יכול, הוא הבעל היחיד של העולם ועליהם לציית ולעשות רצונו. [ב] גם ראו את ההבחנה מה בין ישראל לבין גויים, שראו גופותיהם של המצרים שרועים על שפת הים, למרות כי גם בישראל לכאורה היו חטאים הדומים להם. ראו יחס מיוחד של ה' לישראל. [ג] וגם ראו השגחה פרטית, כי כל מצרי נענש לפי חומרת מעשיו. הראיה, אם שקע כאבן, או כעופר או כקש (כדברי רש"י

על שמות טו, ה. ראו הבחנה מיוחדת של הנצי"ב, העמק דבר, שמות ל, ל-לא). [ד] וגם האמינו במשה, כלומר שהוא השליח הנאמן ויכול לומר להם דבר ה'.

ואם תשאל, הרי אמרנו שהאמונה באמינותו של משה קבלו במעמד הר סיני?

חילוק יש. שם בסיני הוחזק הדבר לירושה לעם ישראל לדורותיהם. "וגם בך יאמינו **<u>לעולם</u>**" (שמות יט, ט) הם, ובני בניהם לדורות עולם. כמו שנבאר בשבוע הבא בבואנו לדבר על פרשת יתרו ומעמד הר סיני.

בסיכום: כל המצוות שבתורה נכללו במצות האמונה (מכות כד, א) "וצדיק באמונתו יחיה". על ישראל נאמר שהם "מאמינים בני מאמינים" (שבת צז, א). ולכן אמרו בזוהר (ח"ב קלט, ב) שהמכריז פסוק "שמע ישראל... ה' אחד", בכוונה שהוא היחיד בעולם בעל מציאות מוחלטת, הרי זה כאילו קיים כל התורה כולה.